

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

Сукенніков Олексій В'ячеславович

УДК 316.613.5

**ОСОБИСТІТЬ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН:
ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.05 – історія філософії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії, біоетики та історії медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, Міністерство охорони здоров'я України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Васильєва Ірина Василівна,
Національний медичний
Університет імені О. О. Богомольця,
завідувач кафедри філософії, біоетики
та історії медицини.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор,
Сторожук Світлана Володимирівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, професор
кафедри української філософії та культури;

кандидат філософських наук, доцент,
Поперечна Галина Антонівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри філософії та суспільних наук.

Захист відбудеться 30 вересня 2021 року о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 30 серпня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б. К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Глобалізація як системний процес торкається всіх боків і аспектів життєдіяльності сучасної людини, безпосередньо впливаючи на формування особистості. З одного боку, вона розширює можливості міжособистісної комунікації завдяки небувалому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, а з іншого – породжує почуття самотності, відчуженості та невизначеності, адже руйнує підвалини особистісного та групового самовизначення. Все, що для людини ще кілька десятиліть тому вважалося нормою та ідеалом, наразі знецінюється через нездатність забезпечити орієнтацію у нестабільному та суперечливому світі.

Глобалізація супроводжується стрімким зростанням можливостей інформаційних технологій, що призводить не тільки до підвищення рівня інформованості людини та суспільства, а й істотного розширення особистісного простору – виникають нові форми міжособистісних відносин, а зв'язок між країнами і народами стає тіснішим. Людина опиняється в докорінно новій для себе ситуації, між тим це не звільняє її від вирішення складних проблем, осердям яких незмінно постає ідентичність. В умовах, коли традиційні форми ідентичності, які передбачають обмежений набір ролей і норм для самовизначення людини, змінюються творчим проектуванням життєвого шляху, що ставить під сумнів можливість існування особистості та породжує небезпеку зникнення нечисельних народів через втрату самотності, цікавість до проблеми самовизначення помітно зростає.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Безперечно, зміни, породжені соціокультурними трансформаціями сьогодення, вже неодноразово ставали предметом наукових розвідок. В цьому контексті доречно згадати праці З. Баумана, Дж. Гайдта, Ф. Гваттарі, Е. Гіденса, Ж. Дельоза, Е. Тоффлера, М. Фуко, Ф. Фукуями та багатьох інших зарубіжних дослідників, які звернули свою увагу на розкриття контексту самовизначення сучасної людини, висвітлили своєрідність та причини зміни її ціннісно-сміслових орієнтацій. Утім, наявні сьогодні напрацювання відомі тільки невеликому колу зацікавлених у сталому суспільному розвитку та критично мислячих інтелектуалів. На противагу до них, переважна більшість пересічного населення виявляє чимале занепокоєння руйнуванням субстанціональних, фіксованих форм ідентичності. В свободі творчого самовираження людини традиціоналісти вбачають елементи дегуманізації, яка в перспективі призведе до зникнення не тільки окремих народів, а й самої людини.

З позиції здорового глузду та змісту існуючої освітньо-виховної системи занепокоєння спричинене руйнуванням традиційних форм самовизначення людини – це закономірна реакція спільноти на загрозу для її існування. Втім, у більшості випадків така перспектива усвідомлюється завдяки активній позиції схильного до авторитарності лідера. У боротьбі за суспільний вплив він домагається збереження існуючих цінностей без уваги на виправданість своєї позиції в світі суспільного добробуту. Ця тенденція дуже добре проявляється у

загальній стурбованості соціокультурними трансформаціями сьогодення, яке у більшості випадків породжене суспільними маніпуляціями та нерозумінням загального напрямку змін та спричинених ними суспільних та особистісних перспектив.

Суперечності, а часто й конфлікти, породжені нерозумінням та внутрішнім спротивом змінам у всіх сферах життєдіяльності суспільства, демонструють необхідність подальшого всебічного дослідження впливу соціокультурних трансформацій на окрему людину, а нею й усього суспільства. Особливо гостро ці питання стоять перед українським суспільством. Шукаючи шляхів подолання перманентної системної кризи, воно має з нових позицій та без жодних суспільних упереджень осмислити ті концепти та цінності, які зможуть забезпечити сталий суспільний розвиток та ефективний міжкультурний діалог. Альфою і омегою таких досліджень незмінно залишається особистість як носій та творець ціннісно-сислового ядра культури.

Проблема самовизначення особистості вже неодноразово ставала предметом філософського дискурсу. В цьому контексті доцільно згадати праці Ю. Габермаса, М. Гайдегера, Е. Кассіра, А. Камю, Ф. Ніцше, Х. Ортеги-і-Гассета, Ж. П. Сартра, З. Фрейда, М. Шелера, А. Шопенгауера, К. Юнга, К. Ясперса, та ін. Виходячи з різних світоглядних та методологічних позицій, ці та багато інших відомих вчених та мислителів зробили вагомий внесок у розвиток антропологічної проблематики та дослідження феномену особистості.

Попри наявний сьогодні масив літератури, присвяченої антропологічній проблематиці, в сучасному інтелектуальному дискурсі відчувається гострий дефіцит історико-філософських досліджень феномену особистості. Але саме вони дають можливість ґрунтовно і повно розкрити сутність цього феномену, виявити концептуальні та соціокультурні передумови його становлення та окреслити перспективи подальшого розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконувалася у межах тематики наукових досліджень кафедри філософії, біоетики та історії медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою медичного факультету Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. (протокол № 1 від 12 грудня 2015 року).

Мета дослідження полягає у розкритті сутності феномену особистість та виявленні ролі панівних на різних етапах соціокультурного розвитку парадигмальних засад процесу особистісного самовизначення людини.

Досягнення цієї мети здійснюється шляхом вирішення таких **завдань**:

✓ уточнити понятійно-категоріальний апарат дисертаційного дослідження;

✓ розкрити методологічну своєрідність історико-філософського дослідження проблеми особистості;

✓ дослідити своєрідність міфологічних уявлень про світ та розкрити місце та роль у ньому людини;

✓ розглянути контекст формування та особливості тлумачення проблеми людини в філософії Давньої Греції, визначити межі та можливості особистісної самореалізації людини в цей час;

✓ розкрити соціокультурні та світоглядні підвалини зародження ідеї особистості в епоху Середньовіччя;

✓ окреслити контекст формування ренесансного світогляду та висвітлити внутрішні суперечності тогочасного гуманізму;

✓ охарактеризувати ідейні підвалини та експлікувати своєрідність антропологічного проєкту Модерну;

✓ експлікувати своєрідність антропологічного проєкту Постмодерну.

Об'єктом дослідження є особистість як соціокультурний феномен.

Предмет дослідження – історико-філософська ретроспектива особливостей самовизначення людини.

Теоретико-методологічні засади дослідження. З огляду на те, що проблема особистості може досліджуватися в межах психології, антропології педагогіки, соціології, соціальної філософії, соціології, релігієзнавстві тощо, важливого значення у дисертації набув міждисциплінарний підхід. Він дозволив суттєво розширити простір наукового пошуку завдяки залученню теоретичних та методологічних напрацювань у суміжних до філософії галузях та уникнути однобічного погляду на досліджуваний об'єкт. Не менш вагому роль у процесі історико-філософського дослідження феномену особистості відіграли принципи об'єктивності, неупередженості, цілісності, єдності історичного та логічного, критичності тощо.

Історико-філософське дослідження феномену особистості супроводжувалося інтерпретацією текстів і контексті. З огляду на це, у процесі роботи широко використовувалися базові принципи філософської герменевтики, а саме: іманентної критики, герменевтичного кола, невичерпності автентичного тексту, «третього елемента» та ін. Зasadничі принципи філософської герменевтики використовувалися у єдності з феноменологічним методом. Він дав можливість відсторонитися від різних теоретичних нашарувань та дослідити, з одного боку, особистість, а з іншого – світоглядні контексти її прояву, взяті в їхній самоочевидності.

Застосування методу соціокультурного аналізу дозволило розглянути місце та призначення людини в різних світоглядних та соціокультурних контекстах і тим самим сформувані підвалини критичного та неупередженого погляду на перспективи залучення сформованих у різні історичні періоди антропологічних програм у сучасну соціальну практику. Метод соціокультурного аналізу використовувався в поєднанні з парадигмальним підходом, який дав можливість відсторонитися від кумулятивної схеми розвитку знання та розглянути минуле як рівнозначну до сучасності духовну ситуацію.

Поряд з ними використовується ряд загальнонаукових методів, зокрема, аналіз та синтез, ретроспектива, порівняння, систематизація тощо.

Кожен із зазначених методів використовувався для вирішення конкретних дослідницьких завдань.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні своєрідності світоглядного контексту та особистісного самовизначення людини в різні історичні періоди крізь призму її здатності до саморозкриття у діалогічному спілкуванні з рівноцінним Іншим.

Наукова новизна дослідження конкретизується у наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

✓ розкрито методологічну своєрідність історико-філософського дослідження проблеми особистості та показано, що актуальне та практично орієнтоване історико-філософське дослідження проблеми особистості потребує широкого використання феноменологічного методу. Він дає можливість розглянути особистість в її самоочевидності й тим самим закласти підвалини для впорядкування та модернізації понятійно-категорійного апарату сучасної соціогуманітарної науки. Вона стане плідним теоретичним фундаментом для практичної діяльності та самовизначення людини, експлікуючи особистість через її здатність до діалогічного спілкування з Іншим.

✓ охарактеризовано ідейні підвалини антропологічного проєкту Модерну та показано, що особистість як соціокультурний феномен сформувалася на концептуальному тлі новоевропейського вчення про суб'єкт. Він проявляється в опозиції до об'єкта (природи) завдяки здатності до мислення (наявності розуму). Свою активність суб'єкт проявляє не щодо фундаментальної істини, а щодо представлені перед ним та сконструйованої ним самим картини світу. Експлікація цих уявлень у соціальну площину призвела до утвердження нового антропологічного ідеалу – особистості, яка, звільнившись від зовнішнього тиску традиції, проявляє свою сутність у вільному та раціональному творенні гуманного світу.

✓ виявлено, що своєрідність антропологічного проєкту Постмодерну зумовлена, з одного боку, необхідністю звільнити людину від репресивного тиску зовнішніх детермінант та розкрити її індивідуальність, а з іншого – прагненням зберегти і зміцнити соціальність, проте вже не у вигляді об'єктивно існуючої соціальної системи або традиції, а життєвого світу визначеного комунікацією Іншим і тим самим зруйнувати засадничу для доби Модерну опозицію самотнього Я та монолітного уніфікованого Ми. Завдяки руйнуванню наперед заданих соціальних кодів та визнанню повної свободи в самовизначенні людини, Інші постають не ворожими Чужими, а лише відмінними, що, своєю чергою, вимагає від Я визнання в Іншому людяності та поваги до його особистості.

Уточнено:

✓ понятійно-категоріальний апарат дослідження з даної тематики та показано, що сучасний інтелектуальний дискурс активно послуговується поняттями «людина», «індивід», «індивідуальність», «особистість» для дослідження соціокультурних трансформацій сьогодення, між тим не надаючи

особливої уваги уточненню їхнього змістового навантаження. Це призводить не лише до суперечливих, а подекуди й хибних оцінок загальної перспективи розвитку людства, а також зумовлює впровадження у соціальну практику соціальних стратегій, орієнтованих на дегуманізацію людини.

Набули подальшого розвитку:

✓ дослідження своєрідності міфологічних уявлень про світ, на тлі якого виявлено антропологічний характер міфу. Він проявляється в незмінній орієнтації міфологічних уявлень на людину: вона вплетена в природу, проте не підпорядкована їй повністю, що дається взнаки на рівні сповненого суперечностей повсякденного життя. Шукаючи визначеності та стабільності, людина ототожнювала себе з соціумом, який ставав міцним фундаментом людського життя тоді, коли в ньому проглядалася така ж сама гармонія, як і в природі. Її людина створювала самостійно з допомогою ритуалу, що об'єднував в єдину цілісність увесь доступний для неї світ. У відтворенні природної гармонії та створенні власного стабільного світу вперше проявилось інтенція людини брати на себе відповідальність за створення власного світу.

✓ висвітлення контексту формування та особливості тлумачення проблеми людини в філософії Давньої Греції, на тлі якого показано, що, попри широко декларований у сучасному інтелектуальному дискурсі антропологічний поворот у давньогрецькій культурі, людина так і не стала вільною: за всієї повноти своєї активності, вона невідступно підкорялася зовнішньому диктату Єдиного (Логосу), що проявлялося у єдності Істини, Добра і Краси. Своєрідність цієї позиції проявлялася у проголошенні самостійного, розумного і самосвідомого «Я», яке, проте, все ще залишається підкореним вищій інстанції – Розуму. Це призвело до того, що давньогрецька культура навіть у часи свого найвищого розквіту орієнтувалася на відтворення типового, в тому числі й у людині.

✓ дослідження соціокультурних та світоглядних підвалин зародження ідеї особистості. На його тлі виявлено, що виникнення поняття «особистість» було зумовлене потребою переосмислення давньогрецької онтології з нових світоглядних позицій – згідно з християнством, світ створений, і створений він завдяки свободі волі Бога (світу могло і не бути), а не існує з необхідністю, як доводили давні греки, та розробкою відповідної до нових світоглядних переконань понятійно-категоріального апарату.

✓ висвітлення контексту формування ренесансного світогляду, у ході якого показано, що гуманістичні ідеали ренесансу постали в процесі переосмислення антропологічних ідеалів середньовічної інтелектуальної традиції. Ренесансна людина – це той самий носій божественних потенцій, вона співпричетна Богові, Який визначив її земне призначення – творити й перетворювати світ, послуговуючись своїм власним розумом. Для цього людина повинна розвинути свій природний потенціал та набути універсальних знань, тобто стати рівнозначною до інших «універсальною людиною».

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані в розробці окремих напрямів і проблем соціальної

філософії, філософської антропології, а також соціальних та педагогічних програм, а **практичне** – в тому, що запропоноване у дисертаційному дослідженні уточнення змісту поняття «особистість», розкриття його генези і сутності сприяє проясненню сучасних цивілізаційних трансформацій, а тому результати дослідження будуть корисні при розробці управлінських рішень, пов'язаних з подальшим розвитком гуманітарної сфери українського суспільства.

Матеріали дисертації можуть бути використані у підготовці та викладанні лекцій, проведенні семінарів з курсів «Філософська антропологія», «Соціальна філософія», «Історія філософії» та інших дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою автора. Висновки, положення наукової новизни та результати дослідження отримані автором самостійно у процесі опрацювання вітчизняних та світових наукових джерел, присвячених обраній тематиці.

Апробація результатів дослідження. Результати та основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені та обговорювались на засіданнях кафедри філософії, соціології та історії медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, науково-теоретичних семінарах кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, а також на наступних наукових конференціях: XII Міжнародній науково-практичній конференції «Наука і технології» (Велика Британія, Манчестер, 2020); I міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Досягнення і перспективи науки, освіти та виробництва: 2020» (Київ, 2020); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Роль інновацій в трансформації образу сучасної науки» (Київ, 2020).

Публікації. Основний зміст дисертації висвітлено автором у 8 наукових публікаціях, зокрема у 5 наукових статтях, 1 з яких – у зарубіжному науковому періодичному виданні, 4 – у фахових виданнях, затверджених ДАК Міністерства освіти і науки України для філософських наук, причому всі періодичні видання входять до міжнародних наукометричних баз, інші 3 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертаційного дослідження відповідає його загальній меті та відображає логіку вирішення завдань. З огляду на це, дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають у себе вісім підрозділів, та висновків. Загальний обсяг дисертації – 231 сторінка, з них – 187 основного тексту. Список використаних джерел до першого розділу налічує 101 найменування, з них 18 – іноземною мовою; до другого – 104, з них 15 – іноземною мовою, до третього – 111, з них 17 – іноземною мовою. Загальний список використаних джерел налічує 217 найменувань, з них 48 – іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету та завдання. Розкрито методи та підходи,

використані у дослідженні, представлено його наукову новизну та сформульовано положення, винесені на захист. Крім того, у Вступі охарактеризоване теоретичне і практичне значення дослідження, наведені відомості про його апробацію та про структуру дисертації.

У **першому розділі – «Джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження»** – розкрито та проаналізовано наявні в сучасному дискурсі тлумачення змісту поняття «особистість», визначено методи, підходи та джерела дисертаційного дослідження.

У **першому підрозділі – «Дефінітивна характеристика поняття «особистість» у соціально-філософському дискурсі»** – охарактеризовано понятійно-категоріальний апарат дисертаційного дослідження.

Понятійний апарат є основою існування будь-якої науки, а в межах теми даного дослідження – це не так просте позначення об'єктів, предметів і явищ, як вираження діяльності свідомості семантико-семіотичним способом, тобто як те, за допомогою чого реалізується потенціал на основі досвіду, набутого з використанням розуму, почуттів, і фізичного тіла. Таким чином, відбувається пізнання людиною самої себе, природи і суспільства. Навіть у буденному житті людина не може обійтися без визначень, які зазвичай постають як самоочевидні істини, над якими не задумуються, які не вимагають уточнення. Ці визначення забезпечують людині орієнтацію у світі, допомагають їй виконувати свої соціальні функції, не розсіюючи свою енергію на деталі.

Надавати увагу розвитку понятійного апарату особливо важливо у випадках, коли мова йде про нові напрямки досліджень. Зазвичай, вони виникають у часи соціокультурних трансформацій, які призводять до зміни тієї парадигмальної мережі, яка визначає особливості суспільного світобачення, а з ними й місце людини у світі. Подібна ситуація спостерігається в сучасному світі: хаос наукових шкіл, парадигм, дослідницьких програм, які бачать і не бажають бачити один одного, поєднується з невизначеністю соціальних та культурних орієнтацій самої людини.

Докорінні соціокультурні трансформації сьогодення, з огляду на їх нерозривний зв'язок з ментальними та поведінковими структурами людини, актуалізують дослідження загальних перспектив розвитку людства та нерозривно пов'язаних з ними психологічних та соціальних проблем сьогодення. Розглядаючи ці питання, дослідники послуговуються поняттями «людина», «індивід», «індивідуальність» та «особистість», вважаючи їх давно усталеними, а тому без зайвих застережень кладуть в основу соціальних програм і стратегій, що породжують досліджувані ними проблеми.

У **другому підрозділі – «Джерелознавча та методологічна база історико-філософського дослідження феномену особистості»** – висвітлюється методологічна програма історико-філософського дослідження проблеми особистості та розкривається джерельна база дослідження.

Після праць Т. Куна та його послідовників, сформована Г. В. Ф. Гегелем схема історичного поступу знання почала швидко втрачати свій методологічний потенціал та поступилася місцем теоріям, для яких минуле

постає не просто підмоцком для пояснення сьогодення, не його вихідною точкою, а рівнозначною за своїми основними параметрами духовною ситуацією, у «екзистенціальному спілкуванні» (К. Ясперс) з якою розкриваються особливості сьогодення. З огляду на це, актуальне історико-філософське дослідження проблеми особистості потребує використання парадигмального та соціокультурного підходів, які у своїй єдності дають можливість розкрити контекст формування та своєрідність ідеалів та норм, якими послуговується людина у процесі свого самовизначення.

Розкриттю контексту (соціокультурної ситуації) формування певного образу людини в історико-філософському дослідженні сприяють праці З. Баумана, Д. Бела, Е. Гідденса, Е. Тоффлера та інших дослідників, які звернули увагу на розкриття загальних тенденцій розвитку європейського суспільства. Подібні напрацювання формують своєрідну парадигмальну матрицю, що полегшує «екзистенціальну комунікацію з минулим», але мало сприяють розкриттю особливостей тлумачення місця, ролі та призначення людини в кожному конкретному історичному періоді. Більш плідними у цьому зрізі історико-філософського дослідження вищезгаданого контексту видаються праці Л. Баткіна, П. Біциллі, П. Гуревича, Е. Кассіра, Ф. Кессіди, Л. Леві-Брюля, К. Леві-Стросса, О. Лосева, Х. Ортеги-і-Гассета, М. Фуко, М. Еліаде, К. Ясперса та ін.

Зважаючи на те, що дослідження проблеми особистості торкалися не лише філософи, а й психологи, соціологи, педагоги, релігієзнавці тощо, історико-філософське її дослідження неможливе без використання міждисциплінарного підходу. Він дозволяє суттєво розширити простір наукового пошуку завдяки залученню теоретичних та методологічних напрацювань у суміжних галузях наукового пошуку, тим самим уникнути одностороннього погляду на досліджуванні питання.

Вагоме значення для дослідження феномену особистості в історико-філософському вимірі мають праці П. Абеяра, Аристотеля, Ф. Бекона, Вольтера, Т. Гоббса, Ж. Дельоза, І. Канта, Ж.Ф. Ліотара, Дж. Локка, Ф. Ніцше, Ф. Петрарки, Платона, Ж.-Ж. Руссо, М. Фуко, А. Шопенгауера та ін. Вони дають можливість відобразити основні тенденції розвитку філософської думки, виявити ідейні передумови та колізії історичного становлення феномену особистості, і, тим самим, відкрити простір «екзистенціальної комунікації з минулим» (К. Ясперс). У цьому вимірі історія філософії постає унікальним життєвим уроком і для окремої людини, і для суспільства в цілому – вона прояснює людині межі та можливості її самовизначення з огляду на засадничі для неї соціальні, норми, вподобання, цінності та стандарти.

Важливу роль у процесі історико-філософського дослідження феномену особистості відіграють базові принципи філософської герменевтики (герменевтичного кола, невичерпності автентичного змісту тексту тощо) та феноменологічний метод. Останній дає можливість дистанціюватися від зайвих теоретизувань та поглянути на феномен особистості в його самоочевидності.

У другому розділі – «Перспективи особистісного самовиявлення людини в домодерній культурі» – розглядаються межі та можливості особистісного самовизначення людини у домодерній культурі.

Перший підрозділ – «Антропологічний вимір міфологічної свідомості» – присвячений розкриттю своєрідності міфологічних уявлень про світ, висвітленню місця та ролі в ньому людини в особистісній перспективі.

Зростання наукового інтересу до своєрідності міфологічного світобачення в сучасному інтелектуальному дискурсі спричинене гострою потребою прояснення цілого комплексу соціально-психологічних проблем, пов'язаних з самовизначенням людини у сучасному світі. Шукаючи відповіді на ці питання, дослідники, послуговуючись теоретико-методологічними засновками Е. Дюркгайма та К. Леві-Строса, намагаються віднайти стійкі та незмінні ментальні моделі, які визначають особливості бачення людиною світу. Реалізація цього завдання, особливо в особистісній перспективі, вимагає застосування феноменологічного підходу. Він, як показав О. Лосев, дає можливість подивитися на міф без просвітницьких стандартів та упереджень, тобто очима носія міфологічної свідомості.

Для міфологічної свідомості, міф – це не вигадка, а розлога й впорядкована світоглядно-практична система, яка регулює усталений соціальний порядок та психологічну монолітність первісного колективу. Його своєрідність визначена неспроможністю міфологічного мислення до властивого сучасній людині розрізнення між уявним та дійсним, між образом і реальним предметом. Інакше кажучи, на рівні міфологічної свідомості духовне ще не виокремлене з природного. Духовне на цьому рівні свідомості проявляється тільки через одиничне – слово тут нерозривно пов'язане з певною річчю, істотою чи явищем. Інакше кажучи, продуковані міфологічним мисленням уявлення незмінно та нерозривно пов'язані з потоком явищ природи і людського життя і не підносяться над світом видимим, що й стає причиною того, що для міфологічної свідомості природа є тією силою, яка задає закони і повеління для керівництва людини.

Міфологічний суб'єкт живе у злагоді з природою, він своїми власними інстинктами та потягами повністю включений у загальний природний процес та світовий коловорот і не знає нічого, що могло би постати поза ним. В цей час людина не мислить себе індивідуально, тобто відокремленою від роду, а також і з природи, так само як і громада не відокремлює себе з природи, на яку екстраполює особливості внутрішнього життя та суспільних відносини. Завдяки цьому природа стає єдиним великим суспільством, а людина набуває важливого космічного значення: її покликання – зберігати гармонію та порядок у світі.

Наділяючи людину великою космічною силою, міф тим самим забирає в неї можливість проявитися в образі самоцінної особистості. Для міфологічної свідомості, людина, відокремлена від традиції та від соціуму, не має жодної цінності, оскільки в такому разі вона порушує природний та синкретичний порядок життя, руйнує ту вічну гармонію, яка постійно відтворюється завдяки різного роду культовим практикам. Між тим, саме на цьому рівні розвитку

суспільної свідомості проявляється інтенція до виокремлення людини з природного цілого та творення власного унікального світу.

У другому підрозділі – **«Між міфом і логосом: місце та роль людини у давньогрецькому світогляді»** – розглядаються контекст, основні етапи розвитку та особливості тлумачення проблеми людини в філософії Давньої Греції, визначаються межі та можливості особистісної самореалізації людини.

На відміну від міфологічного мислення, у давньогрецькій філософії проблема людини набуває свого концептуального оформлення – в цей час людина стає самостійним предметом дослідження. Головною передумовою цього стало формування давньогрецького полісу. Саме тут людина остаточно виділяє себе з природи – відгороджується від неї муром. Завдяки цьому поступово руйнується цілий спектр міфологічних уявлень, а людина починає шукати нових світоглядних підвалин свого життя. У висліді цього, міфологічний синкретизм поступово поступається місцем античному трансценденталізмові. Згідно з ним, єдиною надійною підвалиною людського життя є Розум, проте не вразливий розум конкретної людини, а Логос – чисте мислення, яке перебуває у певній потойбічності, в метафізичному просторі.

Експлікуючи Логос як єдину надійну підвалину стабільного життя, давні греки розглядають людину в контексті тріади «людина-поліс-космос», яка впорядковується єдиним законом. Тобто, людина й надалі залишається органічно поєднаною зі світом – вона є носієм якостей космосу, які вона, дистанціюючись від випадковості та деталей, має розкрити і в собі, і в полісі. Між людиною і космосом не існує розколу, а тому навіть у період високої класики людина та простір її особистісного самовизначення залишаються вкрай обмеженим. Інакше кажучи, в світогляді Давньої Греції принцип суб'єктивності ще не набув тієї форми, в якій особистість вивільняється, відривається від загальної основи – моральності, релігії, законів та звичаїв. Людина в цей час мислиться не як вільна особистість, а як природно повторюваний типовий індивід, який підкоряється закону «вічного повернення» та «кругообігу душ».

Незважаючи на загальну панівну у світогляді давніх греків думку про загальну підпорядкованість людини законам Всесвіту, у ньому склалися передумови становлення емансипованої, незалежної особистості. Ця інтенція, у рудиментарній формі, проявилася у давньогрецькій трагедії, герої якої зазвичай не могли повністю уникнути своєї долі, між тим неодноразово повставали проти сліпого поклоніння перед богами. Звісно, представлене у трагедіях прагнення до свободи та вільної реалізації власного життя не могли бути повністю сприйняті людьми, які своїм головним завданням вважали слідування законам Розуму.

У третьому підрозділі – **«Особистість у середньовічній світоглядній парадигмі»** – розглядається межі особистісного самовизначення людини у давньоримському світі, розкриваються соціокультурні та світоглядні підвалини зародження ідеї особистості.

Чільна увага давньоримського світу до проблем оптимізації суспільної організації зумовила суттєве розширення простору самовизначення людини

завдяки введенню соціального статусу *civitatis* – громадян римської імперії. В нових соціокультурних вимогах, це вже не тільки привілей, даний людині від народження, а й результат її власних здобутків. Інакше кажучи, в давньоримській державі людина отримала можливість самостійно визначати своє місце в державному цілому, проте не здобула свободи: реалізуючись як *civitatis*, людина повністю підпорядковує свою свободу цілому – державі. Вагомою перепорою на шляху становлення автономної особистості було римське громадянське право (*jus civile*), що не мало в своєму арсеналі узагальненого поняття «особа» («*persona*»), бо цінність людини розглядалася лише в контексті правового статусу.

Введення в інтелектуальний дискурс поняття «*persona*» стало дороговказом на шляху становлення особистості в середньовічній філософії. Тут вона розглядається в контексті тринітарної проблеми – поняття «*persona*» використовувалося щодо трьох іпостасей Бога, як різних проявів одного і того ж феномену. Після тривалих дебатів, термін «особа» («*persona*») почав позначати не тільки зовнішній прояв, а й сутнісну відмінність трьох осіб Бога – Його іпостасі. Натомість людина, створена за образом і подобою Бога, тільки співпричетна до Його особистості. Людина – не особистість, вона – образ особистості, який максимально повно актуалізується завдяки поверненню втраченої під час гріхопадіння богоподібності. З огляду на це, у середньовічному західному мисленні сформувалося вкрай амбівалентне тлумачення особистості: з одного боку, особистістю могла вважатися кожна людина, бо всі створені за «образом Бога» і наділені свободою волі, всі можуть свідомо обирати між добром та злом. Попри це, з іншого – людина ще не мислилася самостійно як *causa sui*, бо вона є співпричетною до іншого, трансцендентного буття – Бога.

Головною перепорою на шляху автономної особистості в епоху Середньовіччя було уявлення про визначену Богом ієрархічність буття, що у процесі екстраполяції у соціальний вимір визначило межі самовизначення людини становими, віковими, цеховими тощо критеріями. У середньовічній картині світу, так само як і раніше, людина проявлялася тільки в надрах колективу, який визначав головні риси психіки і поведінки кожної людини.

Попри вкрай обмежений простір особистісного самовизначення людини, саме в епоху Середньовіччя були закладені підвалини для формування особистості. Чільне місце в цьому контексті отримало вчення про гріхопадіння. Згідно з ним, проступок людини призвів до появи нездоланної прірви між світом земним і небесним, що в перспективі своїй матиме важливе значення для розвитку вчення про автономного соціального суб'єкта.

У третьому розділі – «Сучасність у пошуках особистості: колізії та проблеми» – висвітлюються зміни у соціокультурному бутті ренесансної людини, розкриваються межі та проблеми її самовизначення, досліджуються особливості та колізії становлення особистості в період Модерну, визначаються зміни у розумінні людини в парадигмі Постмодерну.

У першому підрозділі – «Образ людини у дзеркалі ренесансного гуманізму» – окреслюється контекст формування ренесансного світогляду та висвітлюються внутрішні суперечності тогочасного гуманізму.

Бурхливі соціокультурні, світоглядні та економічні трансформації епохи Відродження зумовили постання нового образу людини – незалежного господаря життя. Вона підійматися над класовими обмеженнями, завдяки енергійності, заможності та відчуває особливу гордість за власне становище. Відчуваючи невгамовне прагнення до збагачення, ренесансна людина не хоче пригнічувати свої пристрасті на догоду морально збанкрутілому духовенству, а навіть виставляє найгірші свої риси напоказ – вона пишається своєю індивідуальністю.

Людина епохи Відродження – це титан, який не має жодного зовнішнього обмеження і має можливість самостійно обирати власний шлях і відповідати за власні вчинки. Тепер людина не обмежена ані персоналізованим Богом-Отцем, ані аскетичними знуцаннями з власного тіла: людина створена за «образом Бога», тобто в ній закладені всі наявні у Бога потенції. Реалізуючи їх у земному житті, вона може піднятися до Його рівня й стати Боголюдиною, що вдосконалює світ керуючись власним розумом. Утім, у дійсності, ситуація була значно складнішою: шукаючи підстави в самій собі, людина відірвалася від своєї соціальної основи та втратила чіткі й однозначні світоглядні та етичні орієнтири.

Утвердження ідеалу «універсальної» людини, яка самостійно обирає власний шлях у житті, має сприяти звільненню людини від наперед визначених об'єктивними обставинами факторів людської ідентичності. На цьому шляху людина керується тільки власним критичним розумом і сама визначає, ким вона є і ким вона хоче стати, нівелюючи тим самим усі зовнішні і незалежні від неї чинники. Між тим, ця світоглядна інтенція стосується тільки здатних користуватися розумом інтелектуалів, натомість загальна маса людей, зважаючи на обмеженість природних здібностей, мають бути повністю підпорядковані соціальним вимогам та нормам.

У другому підрозділі – «Соціальний суб'єкт як передумова становлення особистості в добу Модерну» – висвітлюються ідейні підвалини та загальні тенденції розвитку антропологічної проблематики в період Модерну, розглядаються можливість та межі особистісного самовизначення людини та породжені ними проблеми.

Модерний світогляд орієнтується на всезагальне та об'єктивне знання, яке існує незалежно від людини. Вона в цей час представлена в образі суб'єкта, що здатен опанувати та підкорити природу та сформувати свій власний, непідпорядкований природним законам світ. Здатність людини до вільного творення свого власного світу на засадах розуму мислителі філософії Нового часу вважали сутнісною рисою людини, тобто тим критерієм, який виділяє її з природного світу та підносить над ним. Реалізувати це завдання та проявити свою сутність людина може тільки завдяки очищенню від усіляких емпіричних нашарувань, а тому її абсолютна свобода реалізується тільки на рівні мислення.

Екстраполяція гносеологічних принципів на соціальну сферу стала концептуальною передумовою утвердження ідеї природної рівності людей, які, керуючись власним розумом, укладають суспільну угоду та формують свій власний, незалежний від природних законів штучний світ – державу. Її постання відкрило людині можливість звільнитися від підпорядкування природним законам та творити світ, в якому вона більше не підвладна зовнішнім настановам (Логосу, Бога, природи тощо), а відтак і становій визначеності. Людина, керуючись власним розумом, здатна створити значно кращий, гуманніший світ.

Практична реалізація орієнтованої на гуманізацію людини антропологічної програми Модерну підірвала основи домодерної соціальної структури, тим самим сприяла формуванню індивідуалізованого суспільства, яке складалося з автономних і мобільних робітників. Завдячуючи освіті, у своїй діяльності вони користувалися розумом, тобто реалізували власну сутність. Утім, ці зміни не завжди призводили до постання особистості, що готова до розкриття свого «нутра», як це вбачає М. Бахтін у діалогічному спілкуванні з Іншим. Навпаки, реалізація антропологічної програми Модерну стала причиною дегуманізації людини та становлення маси, якій намагається протистояти самотня та вмираюча людина.

У третьому підрозділі – **«Перспективи особистісного самовизначення людини в ситуації Постмодерну»** – розглядаються причини знецінення антропологічного проєкту Модерну та окреслюються перспективи реалізації особистісного потенціалу людини в парадигмі Постмодерну.

Знецінення антропологічного проєкту Модерну відбувалося паралельно з усвідомленням неспроможності звільнити людину з-під зовнішнього тиску шляхом практичної реалізації антропологічної та соціальної програми світського гуманізму. Їхнє прагнення до раціонального, контрольованого та прогнозованого управління соціальними процесами та самою людиною призводить до постання нових, небачених досі форм поневолення. Вони зберігають протистояння пануючих та підвладних, вільних та поневолених, особистості та пересічності та призводять до дегуманізації самої людини.

Відмова від претензії на втілення ідеалів і від самих ідеалів у єдності з глобалізацією зумовила знецінення традиційних моделей самовизначення людини та призвела до «смерті суб'єкта» у декартівському його розумінні. Критики ідеалів світського гуманізму вимагають тверезого погляду на людину, яка в своїй діяльності керується не так розумом та прагненням до реалізації власної сутності, як особистим інтересом, прагненням до використання іншої людини та панування над нею тощо. Зважаючи на це, необхідно визнати, що в людському світі завжди будуть існувати нерівність, соціальні та політичні конфлікти і т. ін. Людина з перспективи особистості, тобто як носій певних цінностей, уявлень про права та обов'язки індивідів і відповідальна за свої вчинки, втрачає сенс, а тому від цієї ідеї потрібно повністю відмовитися.

На противагу до антропологічного проєкту Модерну, що орієнтував самовизначення людини згідно з бажаними для певного соціокультурного

середовища соціальними нормами, зразками та стандартами, постмодерна програма особистісного самовизначення будується на повній свободі у виборі власного місця та призначення. Ця абсолютно вільна особистість, перебуваючи у постійному становленні, позбавлена цілісності – абсолютно вільна людина позбавляється не лише тиску соціальних кодів, а й внутрішньої контролюючої інстанції з притаманною їй ієрархічною системою ідентичностей. Людина в ситуації постмодерну багатоліка, вона прагне не до певної універсальної мети, а до розкриття власного потенціалу та виявлення меж своїх можливостей.

Постмодерна «дивідіність» виводить людину за межі, покладені її просторовим положенням та її тілом. Завдяки цьому зникає протиставлення зовнішнього та внутрішнього, об'єктивного та суб'єктивного, людина виходить з просторово-тілесного ув'язнення в світ соціального, що проявляється у процесі міжособистісної взаємодії та комунікації.

ВИСНОВКИ

1. В сучасному інтелектуальному дискурсі поняття «особистість» використовується для позначення людини, що має стійку систему соціально значимих рис, які виникають у процесі засвоєння та активного відтворення соціального досвіду, чи людини, яка здатна на свідомий вибір власної ідентичності, а з нею й власного життєвого шляху. За певних умов, обидва підходи можуть мати певний пояснювальний потенціал, навіть попри те, що не можуть слугувати надійною опорою для орієнтації людини в сучасному світі.

2. Сучасне знецінення гегелівської кумулятивної схеми лінійного розвитку знання вимагає суттєвого переосмислення всієї теорії історії філософії. Минуле актуальне для сьогодення не як висхідна точка його розвитку, а як рівнозначна духовна ситуація, інтерпретація якої розширює межі мислення та формує нові світоглядні контексти для самовизначення людини і суспільства.

3. Антологічний вимір міфу проявляється у прагненні людини до спільного творення світу в єдності з природними силами. Це надає людині особливого статусу: вона розуміє своє велике призначення і несе відповідальність за існуючий світ. Без носія міфологічної свідомості світу не існує. Тобто, попри притаманний міфологічній свідомості натуралізм, тут вперше проявляється пріоритет духовного над матеріальним, і тим самим есплікується думка, що призначення людини полягає у виокремленні з природного цілого (в тому числі й природного колективу) та творенні унікального людського світу, що добре проявляється у феномені шамана.

4. Давньогрецькі мислителі розглядали розум як ту характеристику, що виокремлює людину з природного світу та вважали його безособовим, тобто таким, що має спільні для усіх людей характеристики. З огляду на це, індивідуальність як вияв неповторності людини в цей час могла проявлятися крізь призму єдності душі та тіла, тобто на рівні чуттєвості. Таким чином, мислителі Давньої Греції показали, що людина є унікальною істотою, бо завдячуючи розуму, вона може зрозуміти себе і свій навколишній світ,

сформувати раціональні форми особистої поведінки та максимально повно розкривати свій потенціал у соціумі, впорядкованому згідно з Розумом.

5. У середньовічній західній філософії античний космоцентризм змінився на християнський теоцентризм, що призвело до суттєвого переосмислення ціннісної системи суспільства та зміни місця та ролі людини. У попередній інтелектуальній традиції людина розглядалася як унікальна складова гармонійно впорядкованого вищою інстанцією космосу, тоді як в епоху Середньовіччя вона отримує право панувати в світі і над світом, що робить її незалежною від світу, між тим залишаючи співпричетною вищій (небесній) інстанції – Богу. Екстраполяція цих уявлень на соціальне буття призводить до утвердження ієрархічного станового суспільства, в якому людина самовизначається через співпричетність до групи.

6. Збереження соціальної нерівності та відсутність демократії стали головними перепонами на шляху формування автономної особистості в епоху Відродження. Вкрай амбівалентну роль відіграв органічний зв'язок ренесансного світогляду з античністю: з одного боку, він дав можливість реабілітувати земне життя людини, між тим, з іншого – демонстрував єдність з античною традицією, де, так само як і епоху Відродження, людина (Мікрокосмом) поставала реплікою Макрокосму.

7. Попри непереборне внутрішнє прагнення логоцентричного дискурсу звільнити людину (суб'єкта) з-під влади природи, Бога, релігійної традиції, запропонована ним антропологічна програма мала яскравий релігійний характер. Вона розвивала і утверджувала ідею єдиної людської природи, що реалізується у процесі сходження до своєї метафізичної сутності – Ratio. Інакше кажучи, модерна антропологічна програма, так само як свого часу релігійна, вимагала від людини реалізації її життєвого покликання – сходження до Істини, що відкривається у процесі мислення. Експлікація цього уявлення в конкретно-історичний вимір соціального буття з необхідністю зумовлювала утвердження різних форм нерівності.

8. Експлікація своєрідності антропологічного проєкту Постмодерну дозволяє виявити інтенцію сучасного інтелектуального дискурсу на знецінення існуючих стандартів та норм Модерну. Це призводить до відмови від репресивного в своїй основі сутнісного тлумачення людини, яка в конкретно-історичному вимірі представлена особистістю з визначеним ціннісно-мотиваційним ядром, що визначає і водночас обмежує можливості її особистісного визначення. Відсутність єдиної програми та свобода у самовизначенні призводить до трансформації сформованого в класичній інтелектуальній традиції індивіда в дивіда, представленого розмаїттям своїх індивідуальних проявів. Експлікуючи свободу як єдину і необхідну умову існування людини, Постмодерн тим самим вказав на потребу переосмислення понятійно-категоріального апарату сучасної соціогуманітарної науки.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Стаття у закордонному періодичному виданні:

1. Sukennikov O. V. Contents of the concepts of “essence of man” and “nature of man” as part of philosophical anthropologism. *Innovative solutions in modern science*. 2020. № 7 (43). P. 108–122.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Суценніков О. В. Людина як першоджерело міфічного буття. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2020. Вип. 3. С. 24–29.

3. Суценніков О. В. Соціально-культурний феномен особистості. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2020. Вип. 27. С. 53–57.

4. Суценніков О. В. Висвітлення сутності постмодернізму як прямої протилежності соціального проекту модерну. *Humanities studies: Збірник наукових праць*. 2020. С. 56–69.

5. Суценніков О. В. Проблема особистості в парадигмі модерну. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2020. С. 70–78.

Публікації у збірниках матеріалів наукових конференцій:

6. Суценніков О. В. Філософія Гегеля як апогей модерного європейського антропоцентризму. *Science and Technology. Abstracts of XII International Scientific and Practical Conference. 21 – 22 December 2020*. Manchester, Great Britain: Nika Publishing, 2020. P. 148–152.

7. Суценніков О. В. Образ людини як протиставлення європейського антропоцентризму. *Досягнення і перспективи науки, освіти та виробництва: 2020. [зб. наук. пр.]. Матеріали I міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 23 грудня 2020 р.)*. Київ: Наукова платформа «Open Science laboratory». 2020. С. 156–160.

8. Суценніков О. В. Проблема людини у постмодернізмі. *Роль інновацій в трансформації образу сучасної науки. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 23 – 24 грудня 2020 р.* Київ: ГО «Інститут інноваційної освіти». 2020. С. 48–52.

АНОТАЦІЇ

Суценніков О. В. Особистість як соціокультурний феномен: історико-філософський аналіз. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук (доктора філософії) за спеціальністю 09.00.09 – «Історія філософії» (033 – Філософія). – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ. 2020.

У дисертаційній роботі вперше в українській соціогуманітарній науці розкрито методологічну своєрідність історико-філософського дослідження феномена особистості та показано, що актуальне та практично орієнтоване історико-філософське дослідження проблеми особистості потребує широкого використання феноменологічного методу. Він дає можливість розглянути особистість в її самоочевидності й тим самим закласти підвалини для впорядкування та модернізації понятійно-категоріального апарату сучасної соціогуманітарної науки. Вона стане плідним теоретичним фундаментом для практичної діяльності та самовизначення людини, експлікуючи особистість через її здатність до діалогічного спілкування з Іншим. Поряд з вказаним у дисертації запропоновано всебічну історико-філософську ретроспекцію розвитку антропологічної проблематики та окреслено своєрідність особистісного самовизначення людини в різні історичні періоди.

Ключові слова: індивід, дивід, людина, особистість, індивідуальність, контекст, ідентичність, міф, антропологічна програма, Модерн, Постмодерн, парадигма, Розум.

Sukennikov O. V. Personality as a sociocultural phenomenon: historical and philosophical analysis. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of philosophical sciences (doctor of philosophy, PhD) in specialty 09.00.05 – «History of philosophy» (033 – Philosophy). – National Pedagogical Drahomanov University. Kyiv. 2020.

The dissertation work, for the first time in the Ukrainian socio-humanitarian science, has unfolded the methodological originality of the historical and philosophical study of the personality problem and has manifested that an actual and practically oriented historical and philosophical study of the personality problem requires a wide application of the phenomenological method. It makes it possible to consider the personality in his/her self-evidence and thereby lay the foundations for the organization and modernization of the conceptual and categorical apparatus of modern socio-humanitarian science. It would become a fruitful theoretical foundation for practical activity and self-determination of a person, expressing personality through his/her ability for dialogical communication with the Other.

Along with the above, the dissertation proposes a comprehensive historical and philosophical retrospection of the development of anthropological problems and outlines the originality of a person and independent self-determination in different historical periods. For example, in the process of substantiating the anthropological nature of the myth, the inner desire of man to co-create the world in unity with natural forces was revealed. This not only gave man a special status in the world and determined his further purpose – it was invariably associated with his separation from the natural whole (including the natural collective) and the creation of a unique human world. This intention found its development and conceptual design in ancient Greek philosophy. Here, the uniqueness and originality of a person were inextricably linked with his ability to use the mind – to think. In its perspective, this led to the literal separation of man from the natural world by the walls of the city, life in which

was ordered by reason. Of course, the ancient Greek attempts to show the uniqueness of man were associated with fencing off from the external natural world, so here it was only about the difference between man and non-man, and the question of the uniqueness and freedom of each person was not yet on the agenda.

Significant changes in human self-determination did not occur in the Middle Ages and the Renaissance. Despite the apparent differences in life and thinking in these epochs, man's self-determination took place on the general conceptual basis of the doctrine of man as the image of God. Proceeding from this, a person, as before, remained involved in some higher instance, as a result of which he becomes a derivative, and therefore must and even is doomed to fulfill the purpose given to him.

Despite the irresistible inner desire of logocentric discourse to free man (subject) from the power of nature, God, religious tradition, the anthropological program proposed in modern times had a bright religious character. This program developed and affirmed the idea of a single human nature, which is realized in the process of ascent to its metaphysical essence – Ratio. In other words, the modern anthropological program, as well as the religious one in its time, required a person to realize his life vocation – the ascent to the Truth, which is revealed in the process of thinking. The explication of this representation into the concrete historical dimension of social existence necessarily predetermined the assertion of various forms of inequality that enslaved a person, not giving him the opportunity to reveal his inner potential.

The repressive nature of the modern program of self-determination of man as a person became the cause of its radical revision and depreciation of the basic standards and norms by the theorists of Postmodernity. In contrast to it, they propose to be from the repressive in its essential interpretation of a person who in a specific historical dimension is represented by a person with a certain value-motivational core, and assert absolute freedom of personal expression.

Key words: individual, dividual, person, personality, individuality, context, identity, myth, anthropological program, Modernism, Postmodernism, paradigm, Mind.

Підписано до друку 29.08.2021 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 166
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.